

A BOSZNIA-HERCEGOVINAI MUZULMÁNOK NEMZETI JELLEGÉRŐL

Ebben a munkánkban a bosznia-hercegovinai muzulmánok nemzeti sajátosságairól írunk. A muzulmánok a délszlávok egyik népcsoportjaként élnek hazánk területén, nem pedig vallási vagy nemzetiségi kisebbségként. E nemzet a crnagoraiakkal, horvátokkal, macedónokkal, szlovénekkal és szerbekkel, valamint a nemzetiségekkel együttesen egy állami közösséget alkot, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságot. Tehát nem csupán Jugoszlávia területén élő iszlám vallásúak, hanem délszlávok, akik nemzetté formálódtak.

E szláv etnikai közösség tagjai főként Bosznia-Hercegovinában élnek, a volt Novi Pazar-i szandzsákban, és muzulmánoknak hívják őket. Nemzeti szempontból tudatosan elkülönülnek a hozzájuk etnikailag közelálló szerbektől, horvátoktól, crnagoraiaktól, meg a többi néptől, még azoktól is, akik között iszlám vallású is található (albánok, törökök stb.). A szerbhorvát helyesírás szabályai szerint a nemzet nevet nagy kezdőbetűvel írjuk, a vallás nevét pedig kicsivel. Ennek megfelelően a muzulmánt mint nemzetet nagy kezdőbetűvel írjuk a vallást (iszlám) pedig kicsivel. A megkülönböztetett írásmód nem tudja eléggé érzékeltetni külföldön a nemzeti és vallási osztályozás különbségét. Ez a megjelölés viszont a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban természetes, kiváltképpen Bosznia-Hercegovinában, ahol a szerbek, a horvátok és a muzulmánok a történelmi fejlődés során elkülönültek egymástól közös etnikai eredetük ellenére. Ez egyébként nem ritka jelenség korunk nemzeté válási folyamataiban.

A bosznia-hercegovinai muzulmánok nemzeti létéről szóló téma időszerű is, érdekes is. A tudósokat és a közvéleményt egyaránt foglalkoztatja mind Jugoszláviában, mind az egész világon, főként azért, mert a muzulmán nemzet eléggé későn alakult ki, és későn ismerték el a soknemzetiségű Jugoszláviában.

A muzulmánok nemzetiségéről értekezve tekintetbe kell vennünk, hogy még mindig nem írtak róluk alapos tudományos munkát. Az ilyen témájú művek legnagyobb részét befolyásolta a polgári történelemírás és általában a polgári tudományok. Még mindig nincs egy összefoglaló, kritikai szemléletű marxista jugoszláv történelem, sem bosznia-hercegovinai, amelyben minden nemzetet és nemzetiséget, tehát a muzulmánokat is híven bemutatnák. Ezért ez a mű is csak adalék a muzulmán nemzet tanulmányozásához.

*

Az utóbbi néhány évben sokat beszélnek, vitáznak a bosznia-hercegovinai muzulmánokról mint Jugoszláviában élő nemzetről. Figyelembe véve a muzulmánok nemzeti jellegét, egyéni sajátosságát, Jugoszláviában ma egyöntetűen elismerik, hogy n é p.

A Jugoszláv Kommunista Pártnak már a szocialista forradalom előtt, de főként a népfelszabadító háború idején az volt az álláspontja, hogy a muzulmánok nemzetet alkotnak.

A bosznia-hercegovinai muzulmánok nemzeti fejlődése a középkori boszniai államban gyökerezik. A középkori balkáni társadalmi-történelmi alakulatnak, az úgynevezett boszniai egyháznak a tagjait népszerűen bogumiloknak nevezték. Politikailag eléggé homogén társadalmat alkottak, amely az önfenntartásért folyó harcban jött létre, hiszen vallási eretnkségük miatt állandóan fenyegette őket a katolikus meg a görögkeleti egyház, amely e vidékre is ki akarta terjeszteni hatalmát.

A bogumilok önállóságát mind a görögkeleti egyház, mind a római pápa és a katolikus államhatalmak tudomásul vették.

Nem sokkal azután, hogy Boszniát a törökök leigázták, a boszniai egyház tagjai, a bogumilok, valamint a katolikus és görögkeleti lakosság egy része önként, bizonyos kedvezményekért felveszi az iszlám vallást, és a történelmi fejlődés során az iszlám kultúra hatására fokozatosan új szellemi-etnikai egységgé kovácsolódik, amely mindjobban nemzeti sajátosságokat mutat.

Mint ahogyan a történelemtudomány is bizonyítja, a bosznia-hercegovinai muzulmánosság kialakulásában a bogumiloknak, vagyis az ún. boszniai egyház tagjainak volt döntő szerepük. Ennek eredményeként a délszláv területeken is megkezdődött az iszlám térhódítása.

Elsősorban az iszlám hatására Bosznia lakosságának egy része elfogadott egy adott felekezeti, szociális és szellemi struktúrát, melynek alapján idővel, bizonyos tényezők hatására sajátos politikai, gazdasági, kulturális közösség jött létre, azaz önálló szociális-etnikai alakulat.

A muzulmán etnikum egyik fontos jellemvonása, melyet a történelem-

írás elhanyagolt, az, hogy a muzulmán nép a török uralom alatt nem volt uralkodó réteg a társadalmi tagozódás miatt. A rétegeződés a szpáhik, a papság (uleme), a polgárság (tisztviselők, kereskedők, iparosok), a szabad és röghöz kötött parasztság (raje) létezésében nyilvánult meg. A parasztok a XVII. és XVIII. században többször fölkeltek a hazai kiváltságos réteg és a török uralom ellen. Éppen az effajta osztálytársadalom miatt a boszniai muzulmánok az oszmán birodalomban nem éltek kiváltságokat, noha az iszlám vallás vezetett az érvényesüléshez, az uralkodáshoz.

A muzulmánok, hasonlóan a többi néphez szintén átérték a kizsákmányolás és az osztályöntudatra eszmélés korát. Osztályrétegeződésük kifejezett volt és maradt egészen a szocialista forradalomig, azaz napjainkig.²

Nemzeti fejlődésükben nagy jelentősége volt annak, hogy 1878-ban az Osztrák—Magyar Monarchia megszállta Bosznia-Hercegovinát. Ez nemcsak új civilizálódást eredményezett, hanem kiváltotta a muzulmánoknak az idegen hatalommal való szembefordulását is, amelyet egyre inkább a nemzeti tudat jellemezett.

A politikai harc, amely elsősorban vallási, nemzetiségi alapon szerveződött, elsősorban a vallási és művelődési autonómiáért folyt, amely, akárcsak a többi népnél is, a nemzeti tudat alapja lett. Így került sor a boszniai szerbek és muzulmánok együttműködésére, amelynek célja kizárólag vallási és művelődési autonómia kivívása volt. Ugyanakkor a muzulmánok nem fogadta el a szerb nacionalista eszmét.

Ezek szerint a muzulmánok nemzeti fejlődése az osztrák—magyar megszállással kezdődött és a nemzetté válás felé haladt, éppúgy, mint a bosznia-hercegovinai szerbeknél meg horvátoknál, csak valamivel lassabban a hűbérurak meg a papság nagyobb szerepe miatt. A muzulmán lakosság különleges helyzete abból ered, hogy az osztrák—magyar megszállás következtében részben megváltoztak a régi társadalom szociális-politikai és kulturális alapjai. A boszniai katolikus és görögkeleti lakosság különböző érdeke és külön történet nemzeti fejlődése adott újabb indítékot a muzulmán nemzet kialakulásához, megerősödéséhez.

1878-ig a muzulmán lakosság az oszmán államban uralkodó iszlám valláshoz tartozott. Annak ellenére, hogy a konstantinápolyi egyezmény, amely az Osztrák—Magyar Monarchia és a török állam között jött létre 1879-ben, egyenlőséget hirdetett, „az elismert vallások szabad és nyilvános gyakorlását”, garantálva a muzulmánok vallásszabadságát, szokásaik megőrzését, vagyonuk és személyük sérthetetlenségét, a régihez képest sokban megváltoztak a viszonyok. Főként azért, mert a különböző vallási, nemzeti csoportok más-más helyzetben voltak és érdekeik gyakran ellentétesek.³

Az 1878—1918-ig tartó időszak bővelkedett politikai és kulturális eseményekben, amelyek megerősítették a muzulmánok nemzeti voltát, létrehozva a régebbi idők szellemiségének szintézisét, ugyanakkor, új irodalmi, politikai és kulturális vonásokat teremtettek. A kutatók például az irodalmat vizsgálva a következőket állapítják meg. A bosznia-hercegovinai muzulmán irodalmat két politikai-társadalmi fordulat, az 1878-ban és az 1918-ban bekövetkezett határozza meg. Szellemi életük átalakuláson, érési folyamaton ment át. Lassan terjedt a nyugati szellemiség, a hagyományos elszigeteltség megszűnt a szerb és a horvát irodalom beáramlásával, végül pedig önálló, eredeti alkotás született, amely e nemzeti jelleg kifejezője lett.⁴

A muzulmánok nemzeti fejlődésének ezt és a későbbi időszakát is az jellemezte, hogy művelődési, oktatási, emberbaráti, egészségügyi intézmények, sportegyesületek, politikai pártok, olvasótermek, nyomdák, folyóiratok, újságok, szövetkezetek, pénzintézetek létesültek. Kiváltképpen sajtószerű a muzulmán anyagi kultúra, amely nem utánzója a keletinek, hanem új, a keleti és a nyugati, valamint a hazai hagyományok kölcsönhatásából létrejött érték, amely mind az építészeti alkotásokban (muzulmán település, bezisztánok, hánok, dzsámik, hamanok stb.), mind a népművészetben (csipke, hímzés, ötvösség stb.) megnyilvánult.

A két világháború között folytatódik a fejlődés. A nemzeti, vallási alapon való tömörülés a jugoszláv polgári társadalomban, különösen Bosznia-Hercegovinában, továbbá az, hogy a burzsoázia hegemónisztikus céljának megfelelően a muzulmánokat, akár csak az ország többi kizsákmányolt népét, nem tartották egyenjogúnak, nacionalizmust, nemzeti türelmetlenséget, előítéletet és erőszakot szült. Ebben a helyzetben egyre több muzulmán tömörült a polgári politikusok vezette jugoszláviai muzulmán szervezetbe.

A szocialista forradalomig a szerb és horvát burzsoázia úgy vélte, hogy a Bosznia-Hercegovina fölötti uralmát csak akkor tudja biztosítani, ha megnyeri a muzulmánokat, akik az osztrák—magyar megszállás óta a bosznia-hercegovinai lakosság egyharmadát alkották. Éppen ezért a hatalomra törő rendszerek és a polgári politikusok többsége a jugoszláv monarchiában a muzulmánokat nem tekintette szubjektumnak, hanem objektumnak, amelyre a szerb és horvát burzsoázia jogot formált. Ezért is sürgették annyira a muzulmánokat, hogy valljanak nemzeti „hovatarozásukról”, amivel tulajdonképpen tagadták a muzulmánok nemzeti érzését, nemzeti létét.⁵

Tehát a muzulmánok társadalmi-gazdasági, politikai, kulturális és nemzeti fejlődése bizonyítja, hogy önálló népként fejlődtek, habár szláv eredetűek, együtt élnek a szerbekkel, a horvátokkal Bosznia-Hercegovina

területén, és ugyanazt a szerbhorvát, illetve horvátszerb nyelvet beszélik, amelyet a szerbek, horvátok meg a crnagoraiak.

Ezek szerint, a boszniai muzulmánok nemcsak vallásukban különböznek szerb és horvát rokonaiktól, annak ellenére, hogy a vallásuk adta meg azt az alapot, amelyen a muzulmán nép létrejött, (ugyanazt a szerepet játszotta a görögkeleti vallás a szerbeknél, a katolikus a horvátoknál) a történelem folyamán sok más tényező is hozzásegítette a muzulmánokat ahhoz, hogy néppé váljanak, minek folytán a vallási elemek elvesztik hajdani jelentőségüket, és helyet adnak az újabb szellemi és anyagi összetevőknek, azoknak a folyamatoknak megfelelően, amelyek jellemzőek a többi jugoszláv népre is. Azért is igaz az az észrevétel, hogy a muzulmánok nemzeti jellegükben legalább annyira különböznek a szerbektől meg a horvátoktól, mint amennyire a szerbek meg a horvátok egymástól.⁶

A muzulmán szó, amely nemzetet jelent, filológiai szempontból eredetileg csak vallást jelentett. 1938-tól kezdve vitáznak arról, hogy különbséget kellene tenni a muzulmán nemzet és vallás fogalma között. 1940 óta tesznek különbséget az iszlám vallást követő muzulmánok és azok között, akik nemzetet alkotnak, úgyhogy ez a fogalom lassan más jelentőségű lett.

Azonban, függetlenül a muzulmán szó értelmezésétől, a bosznia-hercegovinai muzulmánok nemzeti voltának tanulmányozásában a nagy hibát ott követték el, és követik el részben még ma is, hogy a muzulmánokat egyszerűen vallási kategóriaként tartották számon. Ez az oka azoknak a kirohanásoknak is, amelyek tagadják a muzulmánok nemzeti létét. Ez a felfogás, meg a további fejlődést gátló ellenállás a burzsoá nacionalizmus újjáélesztését és beolvasztási törekvését jelenti, amely jelen van a XIX. század, vagyis a szerbek és horvátok nemzeti mozgalmainak kezdete óta.

A következő nézeteltérés abból származik, hogy nem mindig tettek egyértelműen különbséget a bosznia-hercegovinai muzulmánok és az egy vallást követő oszmán hódítók között.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy már néhány évszázaddal ezelőtt kultúránk kiemelkedő egyéniségei körében kezdett tért hódítani az a felismerés, hogy a muzulmánok nem törökök, hanem az iszlámot fölvetett szlávok, azonban az akkori körülmények között, amikor még nem léteztek nemzeti mozgalmak, nem tekintették őket sem szerbeknek, sem horvátoknak. Már a XVI. sz. első felében világosan látták a muzulmánok és a törökök közti különbséget. A hvári Vicko Pribojević hangoztatta a boszniai muzulmánok szláv eredetét, amikor a törökök szolgálatában álló embereinkről beszélt. Nem sokkal később Ivan Lukarević dubrovnikai történész nem kis büszkeséggel jegyezte meg, hogy a „szláv nép

uralkodik a portán”. A népszerű „Razgovor ugodnog naroda slovinskog” írója, Andrija Kačić Miočič bátornak nevezi népünk azon részét, amely fölvette az iszlám vallást. Hangsúlyozza, hogy azok mind eltörökösödött bosnyákok vagy hercegovinaiak.

Habár a nép világosan különbséget tett a Bosznia-Hercegovinában élő szláv eredetű muzulmánok és az oszmán megszállók között, ezt csak nagyon kevés értelmiségünk fogalmazta meg tudatosan. Az oszmán uralom alatt nálunk a török szó fogalmát általában azonosították az iszlám követőjének fogalmával, így magukat a bosznia-hercegovinai muzulmánokat is törököknek hívták. A török elnevezés azért nem etnikai megjelölés, mert az iszlám követőit hívták így. (Abban az időben a válásuk szerint a szerbeket görögöknek, a horvátokat pedig latinoknak hívták.) Ennek folytán a ferencendi szerzetes Ivan Franjo Jukić a boszniai muzulmánokat boszniai törököknek nevezte. Filip Višnjić viszont megkülönböztette a török „átkozott bosnyákokat” és a török „vad arnautákat” (albánokat). Matija Mažuranić 1942-ben írta, hogy a bosnyák törökök és oszmánok gyűlölik egymást, noha mindannyian mohamedánok. Az oszmánok a bosnyák törökökre azt mondják, hogy eltörökösödtek, és rosszabbak a gyauroknál (a hitetleneknél).⁷

Ezek szerint a boszniai törzsökös muzulmán lakosságot a török uralom alatt sokszor törököknek hívták, ami tulajdonképpen csak vallási megjelölés volt.⁸ A nemzeti mozgalmak után elkülönültek ezek a fogalmak is, vagyis a vallás helyett nemzetet jelöltek. Attól kezdve a szerb és horvát nemzeti mozgalmak az egymással folytatott, Bosznia-Hercegovináért vívott harcban állandóan arra törekedtek, hogy a muzulmánokat mint szlávokat beolvassák a szerb vagy a horvát nemzetbe. Ebből születik a nemzeti hovatartozás kikényszerítése is, amellyel eldöntik a muzulmán nemzet létezését. Közismert viszont, hogy a nemzethez csak tartozni lehet, nem pedig választani.

A nemzetiség színvallásának kényszerét csak a muzulmánokra alkalmazták, habár ez az eljárás mind formális-logikai, mind marxista szempontból elfogadhatatlan. Nyilvánvaló, hogy az ember nem választhatja meg, hanem csak kifejezheti nemzeti lényét. Viszont a kényszerű választás a nemzeti elidegenedés egyik alakja, ami ellentétes az emberi természettel. Ezért a nemzetiség megválasztására való készítés valójában nacionalista megnyilvánulás, ami elkerülhetetlenül ellenállást vált ki.

Konkrétan értékelve a muzulmánok nemzetiségének megválasztását abban a történelmi, társadalmi-politikai helyzetben, amelyben hol szerbeknek, hol pedig horvátoknak vallották magukat, megállapíthatjuk, hogy nem belső nemzeti érzés hajtotta őket, amely különben mélységével, erejével arra készíti az embert, hogy egész lényével függetlenségének és

önállóságának javát adja, hanem mások követelték tőlük. Az is lehet, azt hitték, hogy választásukkal kedvezőbb helyzetbe jutnak, és ezáltal társadalmi és egyéni értékük is növekszik.⁹

Tény, hogy több mint egy évszázadon keresztül a bosznia-hercegovinai muzulmánokat szerbeknek, illetve horvátoknak tartották és ezért erőltették, hogy nemzetiségüket válasszák meg. A muzulmánok, egyesek kivételével, sohasem vallották magukat szerb vagy horvát nemzetiségűnek, még egy-egy háború után sem, amikor pedig elvárták tőlük.¹⁰ Ugyanakkor közvetve figyelembe vették individualitásukat is, amit társadalmi meg politikai testületekben való részvételük is bizonyított, és megnyilvánult a munkavállalás, az iskoláztatás során.

Nem törekszünk arra, hogy felsoroljuk mindazt, amiért a muzulmánok nem azonosultak a szerbekkel, horvátokkal, csak a fontosabbakra mutatunk rá.

A bosznia-hercegovinai muzulmánok a történelem folyamán sajátos közösséggé formálódtak, és minden arra való törekvés, hogy valamelyik nemzettel azonosítsák őket, hiábavaló volt.

A hitvallási tényező a szerb, a horvát meg a muzulmán nemzeti tudatban is sokban hozzájárult ahhoz, hogy a szerbbé, a horváttá válás nem volt vonzó a muzulmánok részére. (Tekintetbe kell vennünk az oktatás akkori szintjét és a vallásos felfogás befolyását.)

A muzulmán kultúra, amelyet egy bizonyos időszakban egyáltalán nem vagy esetleg meghamisítva mutattak be, nem épült be a nemzetek általános kultúrájába. Mivel az adott kulturális közeget nem érezhették magukénak, nem találtak önmagukra. A szerb és horvát kultúrát nem tekinthették a sajátjuknak, már csak azért sem, mert ez saját kulturális törekvéseik megtagadását jelentette volna.

A szerb, a horvát és a muzulmán érdekellentéteket a burzsoázia táplálta. Az ilyenfajta érdekellentét sok esetben a szűkkeblűség és sovinizmus kifejezője lett és néha iszonyatos méretet öltött (usztasa és csetnik öldöklés a népfelzabardító háborúban).

A muzulmánok nemzetté alakulásával kapcsolatban a történelmi fejlődés folyamán megállapíthatjuk, hogy a legkorábbi elkülönülés az oszmán törököktől és különálló etnikai egységgé való átváltozásuk a bosnyákságtól származik.¹¹ Az Osztrák—Magyar Monarchia bosznia-hercegovinai kormányzója, Kállay Benjámint az akkori szerb és horvát népfelkeléssel szembeállva a bosnyákokat mint nemzetet állította szembe Bosznia-Hercegovina lakosságával (muzulmánok, szerbek és horvátok). A bosnyákság sem a török uralom, sem Kállay idejében — demokratikus jogok nélkül — nem törhette szét a középkori feudalizmus kereteit. Tulajdonképpen nemcsak a muzulmánok voltak boszniaiak, hanem az ott

élő szerbek és horvátok is, úgyhogy a bosnyák népnév nem vonatkozhatott csak a muzulmánokra, de a szerbekre és horvátokra sem, már csak azért sem, mivel ők abban az időben saját nemzeti mozgalmaikban szerbökké és horvátokká lettek.¹²

Mivel el akarták kerülni, hogy a szerbekkel és horvátokkal azonosítsák őket, különösen a burzsoá Jugoszláviában a muzulmán értelmiségiek és politikusok arra törekedtek, hogy a jugoszlávságot hangsúlyozzák mint nemzeti kategóriát.

A háború utáni időszakban a muzulmánok nemzetiségüket a lakosság összeírásakor fejezték ki a legszemléletesebben. (1948-ban, 1953-ban, 1961-ben és 1971-ben.) Először olyan muzulmánoknak vallották magukat, akik „nemzeti szempontból nem tartoznak sehová”, másodsor „etnikai értelemben vett muzulmánoknak”. Csak az 1971. évi összeírás alkalmával létezett a „nemzetileg kinyilatkoztak” megjelölésű csoportosításnál az a változat, hogy *muzulmán*, ami által tehát a muzulmánokat teljesen egyenjogúaknak és nemzetnek ismerték el. Akkor 1 729 932 személy vallotta magát muzulmánnak, akik közül 1 432 430 Boszniában és Hercegovinában él.

A jugoszláv kommunista pártnak jelentős szerepe volt a muzulmán nemzeti kérdés megoldásában, mert reálisan fölmérte a létező nemzeti valóságot és viszonyokat. A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságáért folytatott állandó harc szellemében elsőnek felfigyelt a muzulmánokra és elismerte őket nemzetnek. Ez az elismerés nemcsak egypár éve létezik, mint ahogy sokan feltételezik, hanem már a háború előtt is megvolt, amit számos dokumentum is bizonyít.¹³

A JKP háború előtti állásfoglalását tekintetbe véve, leszögezhetjük, hogy a szocialista forradalom első napjaitól, különösen az AVNOJ II. ülészeitől, 1943 novemberétől kezdve napjainkig állandóan elismerik, hogy a muzulmánok nemzetet alkotnak, egyenjogúak a többi néppel.

Mivel a muzulmánok a gyakorlatban is érezték a nemzeti egyenjogúság következetes megvalósítását, nagy részük támogatta a népfelszabadító harcot és forradalmat, mint további fennmaradásuk és létük lehetőségét. Ezért a többi jugoszláv nemzettel és nemzetiséggel együtt a muzulmánok is fegyveres harccal teremtették meg a föltételeket a szabad nemzeti fejlődésre és egyenjogúságra a szocialista szövetségi jugoszláv állami közösségben.

Ezen az alapon a háború utáni szocialista fejlődésben a muzulmánok, hasonlóan többi nemzetünkhöz és nemzetiségünkhöz, társadalmi és ezáltal nemzeti megújítást értek el. A mai szocialista öngazgatás a nemzetek és nemzetiségek egymás közti viszonyában is új értéket hoz létre, saját törvényszerűsége erejével hat, humanista, haladó irányú. Az osztály és nemzeti fejlődés dialektikáját igazolja.

Végül megállapíthatjuk, hogy a bosznia-hercegovinai muzulmánok történelmi fejlődése azt a társadalmi valóságot igazolja, hogy a muzulmánok már régóta nemzetet alkotnak Jugoszláviában.

Lábjegyzetek

- ¹ Részletesebben Atif Purivatra: Nacionalni i politički razvitak muslimana, Svjetlost, Sarajevo, 1972.
- ² Újabb történelmünkben a muzulmán munkások és kommunisták népeink munkásaival és kommunistáival együtt a haladó törekvések fő kezdeményezői voltak a nemzetek és nemzetiségek, köztük a muzulmánok egyenjogúságáért és nemzeti érvényesítéséért folyó harcban.
- ³ Vladimir Đuro Degan: Međunarodno uređenje položaja muslimana sa osvrtom az uređenje položaja drugih vjerskih i narodnih skupina na području Jugoslavije. Prilozi, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, 1973.
- ⁴ Muhejin Rizvić: Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austro-ugarske vladavine. Akademija nauka i umetnosti B i H, Sarajevo, 1973.
- ⁵ A háború előtt a népfelszabadító harcokban meg a szocialista forradalomban, hála a jugoszláv kommunista pártnak, létrejön egy szélesebb körű politikai mozgalom, amelybe idővel valamennyi népünk bekapcsolódik, köztük a muzulmánok is. A nemzeti kérdés marxista megoldása a szocialista Jugoszláviában lehetővé tette a történelmi fejlődés folyamán létrejött nemzetek elismerését, tehát a muzulmánt is. Az újabb időszak, különösképpen az öngazgatási szocializmus fejlődése szükségessé teszi és mind jobb feltételeket teremt nemzetek és nemzetiségek tartós összefogására. Mindannyiunk érdeke a nacionalista, a hegemonisztikus és a partikuláris irányzatok áthidalása. Ebben a vezető szerep a forradalmasító munkásosztályé, egyben a Jugoszláv Kommunista Szövetségéé, amely folyamatosan az osztály és nemzeti érdekek dialektikus megvalósításán fáradozik, ahol az összetett, többnemzetiségű, szövetséges közösség feltételeként a nemzeti érvényesülés az osztályfelszabadulás feltétele, és fordítva, az osztályemancipálás a nemzeti érvényesülés egyedüli, igazi útja.
- ⁶ Ruža Petrović: Etnobiološka homogenizacija jugoslovenskog društva, Sociologija, Beograd, 1969.
- ⁷ Stav muslimana B i H u pogledu nacionalnog „opredeljenja”, Studijski izveštaj. Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 1970.
- ⁸ Tudományosan megállapított tény, hogy a bosznia-hercegovinai muzulmánok szláv eredetűek. A bosznia-hercegovinai lakosság 2—3%-a nem szláv eredetű (török, arab, perzsa, kaukázusi stb.) Muhamed Hadžijahić: Turska komponenta u etnogenezi muslimana, Pregled, Sarajevo, 1969.
- ⁹ Részletesebben Rašim Muminović: Povijesnost i nacionalnost, Život, Sarajevo, 1969.
- ¹⁰ A bosznia-hercegovinai muzulmánok szerbekhez vagy horvátokhoz való tartozásának alaptalanságáról beszélt a JKSZ titkára, Josip Broz Tito is. Ugyanakkor Bosznia és Hercegovina kommunista szövetségének központi

bizottsága 1963. évi VI plénumán, valamint később az Izveštaj o radu CK i Revizione komisije CK SK B i H u periodu između III i IV kongresa-ban is rámutattak sok, a nemzetiségi viszonyokban megmutatókozó nehézségre, tévedésre és politikailag káros következményre, amelyet a muzulmánoknak a szerbekhez vagy a horvátokhoz való tartozásáról szóló tézis hozott létre. Akkor megállapították azt is, hogy tudományosan alaptalan, politikailag ártalmas az a felfogás, mely szerint a muzulmánokat szerbekké vagy horvátokká kell nyilvánítanunk, úgy hogy érezzék a muzulmán etnikai közösséghez való tartozásukat.

- ¹¹ Vlado Jokanović: Elementi koji su kroz istoriju delovali pozitivno i negativno na stvaranje bošnjaštva kao nacionalnog pokreta, Pregled, Sarajevo.
- ¹² Más azonban a bosznia-hercegovinai szocialista állami közösséghez való tartozás érzése és tudata. Ez az érzés, különösen az utóbbi időkben mindjobban érlelődik. Azonban meg kell különböztetni a nemzeti érzéstől, mert a szocialista öngazgatású állami közösséghez való tartozás politikai és hazafias érzést jelent. A bosznia-hercegovinai köztársaságban önszántukból tömörültek az egyenjogú testvéri nemzetek és nemzetségek, hogy közös erővel, a nemzeti és nemzetiségi sajátosságokat elismerve harcoljanak a jobb jövőért egy szövetségi, öngazgatású szocialista közösségben — a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban.
- ¹³ A muzulmánokat már 1928-ban, a Jugoszláv Kommunista Párt IV. kongresszusán nemzetnek tekintették. A jugoszláv kommunista pártnak az az álláspontja, hogy a muzulmánok se nem szerbek, se nem horvátok, hanem kezdettől fogva egységet alkotnak, kifejezésre jutott a „Studenti muslimani Beogradskog univerziteta svojoj braći” című, az 1938. december elsejei képviselőházi választások alkalmával közzétett fölhívásban, meg a bosznia-hercegovinai egyetemi hallgatók harmadik nyílt levelében, amellyel 1939. december elsején szóltak a nyilvánossághoz a szerb és a horvát burzsoázia egyezsége miatt (Cvetković—Maček) és amely a Bosznia-Hercegovina felosztási szándékára adott válasz volt. A Jugoszláv Kommunista Párt háború előtti állásfoglalását példázza, hogy Edvard Kardelj „Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja” című, már 1939 februárjában megjelent művében kiemelte a muzulmánok etnikai különállóságát. A muzulmán nemzetet a bosznia-hercegovinai kommunista párt V., 1940 júliusi tartományi konferenciájának jelentésében is elismerték és a zágrábi, 1940-ben megtartott V. konferencián is megerősítették. L. Atif Purivatrat: Nacionalnost Muslimana i Peta zemaljska konferencija KPJ, u knjizi „Peta zemaljska konferencija KPJ”, Zbornik radova, Zagreb, 1972.

Rezime

O nacionalnom fenomenu bosanskohercegovačkih Muslimana

Naučna istina je da bosanski (bosanskohercegovački) Muslimani nisu ni konfesionalna, ni nacionalna manjina, već jedan ogranak Južnih Slavena i relativno

brojna (prema popisu stanovništva 1971. godine pripadnika muslimanske nacionalnosti u Jugoslaviji ima 1,729.932; po brojnosti su, iza Srba i Hrvata, treći narod u Jugoslaviji) autohtona nacija koja sa Crnogorcima, Hrvatima, Makedoncima, Slovincima i Srbima, kao i narodnostima, formira i čini državnu zajednicu Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju.

Cjelokupni društveno-ekonomski, naročito kulturni i politički razvitak bosanskih Muslimana potvrdio je da su se oni u društvenoj realnosti iskazali kao poseban etnički subjektivitet, tako da danas nema dvojbe da Muslimani u jugoslovenskoj višenacionalnoj zajednici čine poseban slobodan i potpuno ravnopravan nacionalni individualitet. Ali, posmatrano u jednom dužem vremenskom periodu postojalo je niz kontraverzi oko nacionalnog identiteta Muslimana.

Glavne dileme oko nacionalne posebnosti Muslimana, kao i naročito u uslovima buržoaske Jugoslavije prisutna negiranja muslimanskog nacionalnog bića, bile su uslovljene jakim uticajem buržoaske istoriografije i nauka uopšte, kao i odsustvom sintetičke, kritičke, na marksističkim osnovama zasnovane analize društvene stvarnosti, te hegemonističko-asimilatorskim pretenzijama srpske i hrvatske buržoazije.

Sljedeći nesporazumi su proizilazili iz samog pojma Musliman preko koga se ispoljava nacionalni individualitet jednog dijela slavenskog stanovništva Bosne i Hercegovine i Sandžaka (koji u doba turske okupacije čine integralni teritorij), jer filološki uzeto on ima prvenstveno vjersko obilježje.

Ali, u novije vrijeme, počev još od 1938. godine kada se naročito vode rasprave o potrebi razlikovanja konfesionalne i etničke dimenzije bosanskih Muslimana, preko perioda od 1940 godine, do danas, prave se razlike muslimana kao pripadnika islamske vjeroispovjesti i Muslimana kao posebne nacionalne cjeline, tako da je taj pojam postepeno evoluirao u nacionalno obilježje sa svim drugačijim pojmovno-misaonim sadržajima.

Iako konfesionalna obilježja daju prvobitnu osnovu i okvir u kome je izvršeno narodnosno konstituisanje Muslimana kao što je istu ulogu u Bosni i Hercegovini manje ili više imalo i pravoslavlje kod Srba, odnosno katolicizam kod Hrvata, tokom istorije sve je evidentnije prisustvo i mnogih drugih faktora koji su doprinijeli jasno iskazanoj nacionalnoj posebnosti bosanskih Muslimana, pri čemu konfesionalni elementi gube nekadašnji značaj i ustupaju mjesto kompleksu drugih duhovnih i materijalnih činilaca analogno procesima karakterističnim za druge jugoslovenske narode.

Istina, tek u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, zahvaljujući avangardnoj ulozi Komunističke partije Jugoslavije počinje se realizovati širi društveno-politički pokret koji je vremenom okupio sve jugoslovenske narode, uključujući i bosanske Muslimane. Marksističko rješavanje nacionalnog pitanja u narodnooslobodilačkoj revoluciji kao i u poslijeratnoj izgradnji impliciralo je priznanje i afirmaciju svih, tokom istorijskog razvoja formiranih, narodnosnih individualiteta, pa time i Muslimana.

Naročito je inauguracija samoupravnog socijalizma obezbijedila pretpostavke za realizaciju stvarne slobode, solidarnosti, bratstva i jedinstva, internacionalizma i trajne povezanosti svih jugoslovenskih naroda i narodnosti, čiji zajednički i posebni vitalni interesi imanentno stepenu samoupravnog društva omogućuju bržu klasno-nacionalnu emancipaciju i afirmaciju svih jugoslovenskih naroda i narodnosti, pa prema tome i bosanskih Muslimana.

U tom revolucionarnom procesu vodeća uloga pripada radničkoj klasi kao osnovnom faktoru oslobođenja, posebno Savezu komunista Jugoslavije kao

avangardi te klase koja se kontinuirano zalaže za realizaciju dijalektike klasnog i nacionalnog interesa gdje se u uslovima složene višenacionalne federativne zajednice nacionalna afirmacija iskazuje kao pretpostavka dosljednog klasnog oslobođenja i obrnuto, klasna emancipacija je jedini pravi put dosljedne nacionalne afirmacije.

Zusammenfassung

Über das nationale phänomen der Muselmanen in Bosnien und der Herzegowina

Es ist eine wissenschaftliche Wahrheit, dass die bosnischen (bosnisch-hercegowinischen) Muselmanen weder eine konfessionelle noch nationale Minderheit sind, sondern ein Zweig der Südslawen und eine relativ zahlreiche (gemäss der Volkszählung 1971 gibt es 1 729 932 Angehörige der muselmanischen Nation in Jugoslawien; zahlenmässig sind sie, nach den Serben und Kroaten, die dritte Nation in Jugoslawien) autochthone Nation, die mit den Montenegrinern, Kroaten, Mazedonier, Slowenen und Serben sowie den nationalen Minderheiten die staatliche Gemeinschaft der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien bildet.

Die gesamte gesellschaftswirtschaftliche, insbesondere kulturelle und politische Entwicklung der bosnischen Muselmanen bestätigte, dass sie sich in der gesellschaftlichen Realität als eine gesonderte ethnische Subjektivität auswies so dass es heute keinen Zweifel mehr darüber gibt, dass die Muselmanen in der jugoslawischen multinationalen Gemeinschaft eine gesonderte, freie und vollkommen gleichberechtigte nationale Individualität bilden. Jedoch, betrachtet durch eine längere Zeitspanne, gab es eine Reihe von Kontroversen um die nationale Identität der Muselmanen.

Die Hauptdilemmas um die nationale Besonderheit der Muselmanen sowie und besonders unter den Bedingungen des bürgerlichen Jugoslawiens anwesender Verneinung des muselmanischen nationalen Wesens, waren bedingt durch einen starken Einfluss der bürgerlichen Historiographie und der Wissenschaft überhaupt sowie durch die Abwesenheit einer synthetischen, kritischen, auf marxistischer Basis gegründeter Analyse der gesellschaftlichen Wirklichkeit sowie durch hegemonistisch-aspiratorische Präntensionen der serbischen und kroatischen Bourgeoisie.

Die späteren Missverständnisse gingen aus dem Begriff Muselman selbst hervor mit dem die nationale Individualität eines Teiles der slawischen Bevölkerung in Bosnien und der Herzegowina und Sandžak (Gebiete, die während der türkischen Okkupation ein einheitliches Territorium bildeten) ausgedrückt wurde, da, philologisch betrachtet, dieser Begriff vor allem religiöse Merkmale hat.

Jedoch neuerdings, beginnend ab 1938 als besonders Auseinandersetzungen geführt werden über die Notwendigkeit der Unterscheidung zwischen der konfessionellen und ethnischen Dimension der bosnischen Muselmanen; dann ab 1940 bis heute, wird die Unterscheidung gemacht zwischen Muselman als An-

gehöriger der islamischen Glaubensbekenntnis und Muselman als Angehöriger einer besonderen nationalen Einheit, so dass dieser Begriff fallmählich evoluierte und nationale Merkmale bekam mit völlig anderem begrifflichem und gehaltenem Inhalt.

Obwohl die konfessionellen Merkmale die ursprüngliche Basis und den Rahmen geben in dem die nationale Konstitution der Muselmanen durchgeführt wurde — wie das in Bosnien und der Herzegowina mehr oder weniger auch die Orthodoxie bei den Serben bzw. der Katholizismus bei den Kroaten war — wurde im Laufe der Geschichte die Anwesenheit auch vieler anderer Faktoren immer mehr offenkundig, die die nationale Besonderheit der Muselmanen bekräftigten, wobei die konfessionellen Elemente ihre einstige Bedeutung einbüssten und den Platz dem Gefüge anderer geistiger und materieller Faktoren räumen analog den Prozessen, die auch für die anderen jugoslawischen Nationen charakteristisch sind.

Tatsache ist, erst im Volksbefreiungskampf und der sozialistischen Revolution, dank der vorkämpferischen Rolle der KP Jugoslawiens, beginnt die Verwirklichung einer breiteren gesellschaftspolitischen Bewegung, die mit der Zeit sämtliche jugoslawische Nationen, einschliesslich der bosnischen Muselmanen, um sich versammelte. Die marxistische Lösung der Nationalfrage im Volksbefreiungskampf und der sozialistischen Revolution sowie während des Wiederaufbaus nach dem II Weltkrieg, implizierte die Anerkennung und Bestätigung aller während der geschichtlichen Entwicklung gebildeten Nationalitätsindividualitäten und somit auch der Muselmanen.

Insbesondere sicherte die Einführung des selbstverwaltenden Sozialismus die Voraussetzungen zur Verwirklichung der Freiheit, Solidarität, Brüderlichkeit und Einheit, des Internationalismus und der Verbundenheit sämtlicher jugoslawischen Völker und Völkerschaften, deren gemeinsame und gesonderte lebenswichtige Interessen, immanent dem Grade der selbstverwaltenden Gesellschaft, eine schnellere klassen-nationale Emanzipation und Behauptung aller jugoslawischen Völker und Völkerschaften ermöglichen und demzufolge auch den bosnischen Muselmanen.

In diesem revolutionären Prozess gebührt der Arbeiterklasse als dem grundlegenden Faktor der Befreiung die führende Rolle, insbesondere dem Bund der Kommunisten Jugoslawiens, als der Avantgarde dieser Klasse, die sich ununterbrochen für die Verwirklichung der Dialektik des klassen- und nationalen Interesses einsetzt.